

Edvard Beneš

POLITICKÁ BIOGRAFIE ČESKÉHO DEMOKRATA

ČÁST PRVNÍ
REVOLUCIONÁŘ A DIPLOMAT
(1884-1935)

..... Jindřich Dejmek

Edvard Beneš

Politická biografie českého demokrata

Část první – Rrevolucionář a diplomat (1884-1935)

PhDr. Jindřich Dejmek, DSc.

Recenzeovali:

prof. PhDr. Robert Kvaček, CSc.

PhDr. Miroslav Tejchman, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum

Redakce Lucie Žikmundová

Obálka a grafická úprava Zdeněk Ziegler

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

První vydání

© Univerzita Karlova v Praze, 2006

© Jindřich Dejmek, 2006

Publikace vychází s laskavou podporou Nadačního fondu Václava Klause.

ISBN 80-246-1224-0

ISBN 978-80-246-2702-1 (online : pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2014

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod: Edvard Beneš – osobnost nejednoduchá pro své současníky i historiky	7
Seznam zkratk užívaných v poznámkovém aparátu	17
Kniha první: Léta učňovská a vandrovní (1884-1914).	19
Kapitola 1 Z Kožlan do Prahy: dětství a jinošství (1884-1904)	21
Kapitola 2 Učňovské a vandrovní roky univerzitních studií (1904-1909)	33
Kapitola 3 Politickým vzděláváním k habilitaci – a praktické politice (1909-1913)	58
Kapitola 4 Politickými krůčky do protihabsburského revolučního hnutí (1913-1914/15)	89
Kniha druhá: V protihabsburské revoluci (1914-1919).	115
Kapitola 5 Z Maffie do čela československého odboje ve Francii (1915-1916/17)	117
Kapitola 6 Diplomatický zápas o československou státnost (leden 1917 až říjen 1918)	163
Kapitola 7 V boji o mezinárodní zakotvení Československa a jeho hranic (říjen 1918 až září 1919)	215
Kniha třetí: Budovatel československého státu i nové Evropy (1919-1929)	257
Kapitola 8 Kladení základů československé zahraniční politiky a diplomacie (září 1919 až září 1921)	259
Kapitola 9 Předseda ministerské rady republiky (září 1921 až říjen 1922)	308
Kapitola 10 Hledání univerzální bezpečnosti pro republiku i Evropu (1922/23-1924/25)	345
Kapitola 11 Cesta k Locarnu a jeho mezinárodní realizace (1925-1926/27)	386
Kapitola 12 Pražská zahraniční politika v době polocarnského pacifismu (leden 1927 až říjen 1929)	432
Kniha čtvrtá: Obránce republiky, nového evropského řádu a demokracie (1930-1935)	481
Kapitola 13 Ve vírech evropské krize nejen hospodářské (1929/30-1931)	483
Kapitola 14 Odzbrojení – nebo velmocenský diktát revize? (1932-1933)	524
Kapitola 15 Proti diktátorům – a do prezidentského úřadu (1934-1935)	575
Epilog a prolog zároveň: Benešovo vítězství v prezidentské volbě (prosinec 1935)	627

ÚVOD
EDVARD BENEŠ - OSOBNOST NEJEDNODUCHÁ
PRO SVÉ SOUČASNÍKY I HISTORIKY

*Náš druhý prezident byl velký muž, který se
zasloužil o náš stát... Byla to postava,
kterou dějiny několikrát postavily před dilemata tak těžká,
jak těžké byly ony samy. Vyrovnávat se proto
s Benešovými činy znamená vyrovnávat se
se samotnou krutostí dějin...*

V. Havel, projev v Kožlanech 29. května 1994

Snad žádná velká osobnost moderních českých dějin nevyvolávala již v době své politické aktivity tolik kontroverzí jako druhý československý prezident dr. Edvard Beneš, jehož některá rozhodnutí a kroky provokují nejostřejší (a nejrozpornější) soudy dodnes. O oprávněnosti jeho postupu v letech 1918–19, 1938, 1945 a 1948 diskutovaly a stále diskutují nejméně tři generace domácích historiků a desítky publicistů z nejrůznějších složek politického spektra, poznamenávajících výrazně přívlastky, jež Benešovi udílejí. O jeho osobě se zvláště v minulé dekádě vyslovovala i řada politiků včetně obou českých prezidentů a samozřejmě i politických činitelů v zahraničí, což naposledy dostatečně ilustrovaly diskuze provázející odhalení jeho sochy před Černínským palácem v květnu 2005.¹ Nepochybně to naznačuje nejen mimořádný význam této osobnosti, ale také řady událostí, které více či méně svým rozhodováním ovlivnil a jež měly mnohdy dalekosáhlé důsledky pro životy většiny občanů Československa. S některými se ostatně v různé podobě střetáváme dodnes.

V dobách své slávy ve třicátých letech 20. století byl Edvard Beneš pro velkou většinu československé veřejnosti, či přesněji řečeno její české a slovenské majority, pokračovatelem státně budovatelského díla Masarykova. Později, za druhé světové války, byl Čechy v okupované vlasti chápán jako přirozený vůdce protiněmeckého odboje (za něhož ho ostatně považovala i ta část Slováků, která se nesmířila s existencí vlastního kvazistátu vytvořeného z milosti Adolfa Hitlera). Nakonec byl pro demokraticky smýšlející část československých občanů poslední zárukou proti nastupujícímu stalinismu v jeho domácím „gottwaldovském“ ražení. Pro zahraniční demokraty byl pak jednou z vůdčích osobností demokratické Evropy na jejím soumraku ve třicátých letech, hlavou jedné z menších spojeneckých mocností v letech války a nakonec opět jakousi poslední brzdou proti definitivnímu sklouznutí Československa za Stalinovu železnou oponu. Personifikací

¹ Projevy přednesené při příležitosti jejího odhalení dne 16. května 2005 jsou otištěny in: Bulletin Společnosti Edvarda Beneše, č. 19, únor 2006.

zničené československé demokracie ostatně zůstal i pro řadu liberálně orientovaných historiků, píšících své práce v západní Evropě či USA.²

Současně s těmito názory byl ovšem Beneš od počátku své diplomatické kariéry často až patologicky nenáviděn v politických kruzích, oponujících z nejrůznějších pozic liberálně-demokratickému či demokraticko-socialistickému řádu, který ztělesňoval: konzervativně nacionálními kruhy v Maďarsku a Německu hned po první světové válce, brzy i fašistickými lidry v Itálii, samozřejmě Adolfem Hitlerem a jeho suitou v Třetí říši i jeho rychle narůstajícími stoupenci mezi sudetskými Němci. Na domácí scéně byl terčem útoku z řad fašizující pravice, konzervativních klerikálů i komunistické ultralevice. Běsnění nacistických okupantů v letech 1939–45, drastické potlačování národního odboje a následné reakce na české straně v podobě volání po vysídlení všech Němců z českých zemí a často brutální realizace tohoto záměru po roce 1945 pochopitelně takové animozity ještě umocnily. Po obnovení Československa se Beneš stal pro nedávné stoupence německé *Mittleurop*y i její slovenské klerofašistické spojence zosobněním jejich zdrcující porážky včetně všech jejích drsných důsledků, a tedy i cílem patologické nenávisti, trvající dodnes. Brzy se však stal také nepohodlnou překážkou stalinistického vedení SSSR a jeho československých vazalů na cestě k sovětizaci republiky. Ti si s tímto „reprezentantem buržoasie“ mohli brzy po svém úspěšném převratu vyřídit účty totálním vyřazením jeho spisů ze všech veřejných knihoven, zabeďněním jeho archivů atd.

Ze všech těchto často příkře protichůdných soudů čerpají mnozí kritikové druhého československého prezidenta dodnes, zatímco na straně druhé je velkou částí českých i dalších historiků, ale také podstatnou částí české politické elity a samozřejmě veřejností nadále přijímán jako personifikace nejen předválečné, ale i mnohem nedokonalejší poválečné demokracie, zničené v prvním případě německými nacisty, v druhém případě domácími stalinisty za podpory jejich moskevských patronů.³

Může historik doufat, že v této spleti protichůdných soudů dokáže nalézt střízlivý obraz, je-li navíc jeho hledání mnohonásobně zkomplikováno nerovnoměrným poznáním řady událostí či fenoménů, v nichž se Beneš pohyboval a jež spoluvytvářel, které však zároveň do značné míry ovlivňovaly, ba často drasticky limitovaly jeho vlastní možnosti, totiž – což je třeba mít trvale na paměti – možnosti politika, diplomata a státníka malého evropského státu?

² K tomu viz detailněji J. DEJMEK, *Edvard Beneš a jeho role v dějinách první poloviny XX. století* (Text přednesený na Prezidiu AV ČR 7. května 2002), in: *Bulletin Historického ústavu* 2002/1, s. 68–79, kde je řada konkrétních příkladů.

³ Dobrým zrcadlem postojů významnějších českých politiků k Benešovi a jeho odkazu jsou projevy pronesené na různých fórech k 110. a 120. výročí jeho narození a pak samozřejmě při dalších příležitostech, částečně otištěné ve sbornících: *Pocta Edvardu Benešovi 1994*. Praha 1995; *Odkaz Edvarda Beneše 2004*. Praha 2005. Za velmi důležitý lze považovat i text tehdejšího prezidenta V. Havla, otištěný 19. dubna 2002 v řadě evropských listů, *Edvard Beneš – dilemata evropského politika*.

Na místo přímé odpovědi na tuto fundamentální otázku je třeba předeslat, že podstatným důvodem mimořádné složitosti Benešovy biografie i oněch zmiňovaných protichůdných soudů je už pouhá skutečnost, že tento muž hrál jednu z hlavních rolí, ne-li roli zcela primární, ve většině klíčových zlomů českých, československých a v jistém smyslu i evropských dějin takřka celé první poloviny dvacátého století. Již z tohoto zdánlivě banálního, ve skutečnosti však zdaleka nesamozřejmého konstatování plyne řada dalších problémů.

Beneš, původně socialistický žurnalista a jeden z prvních sociologů u nás, se prakticky od počátku protirakouského odboje v první světové válce zúčastnil tohoto hnutí. Náležel do jisté míry k jeho spoluorganizátorům a především patřil k nejvýraznějším osobnostem politického exilu v letech 1916–18, přičemž v poslední fázi války vedl s dohodovými státníky klíčová jednání o právním uznání tehdy ještě neexistujícího československého státu. Už tato aktivita, stoupenci moderní československé státnosti samozřejmě již od dob první republiky náležitě oceňovaná, nutně musí být trnem v oku těm, kteří litují ještě po téměř devíti dekadách zániku habsburského soustátí, falešně prezentovaného jako předobraz moderní evropské integrace.

Podobně tomu je s Benešovou zahraničněpolitickou orientací v následujících dvou desetiletích, kdy vedl – ať již přímo či nepřímo – kormidlo zahraniční politiky republiky, orientované primárně na spolupráci se západními demokraciemi. Ačkoliv na jejich tradici (a samozřejmě velkou severoamerickou demokracii za oceánem) navazuje i dnešní řád ve většině Evropy, Benešovi je často právě tato orientace vyčítána. Je kritizován za absenci jiných zahraničněpolitických konceptů, třebaže žádný z jeho kritiků únosný koncept nikdy nepředložil ani v meziválečném dvacetiletí, ani v historické retrospektivě.

Není třeba se v předmluvě knihy pouštět do polemik, jakou jinou nežli prozápadní orientaci (samozřejmě doplněnou o další faktory) mohla sotva zrozená republika volit, jestliže její zakladatelé v čele s T. G. Masarykem odvozovali i vnitřní uspořádání státu od demokratických hodnot Západu. Připomeňme však, že v bezprostředním okolí Československa byla demokratická státní forma od poloviny dvacátých let na ústupu a její bořitelé usilovali zároveň o destrukci celého řádu, v jehož rámci existovalo. Současně je ovšem nutno konstatovat, že již události poloviny dvacátých let – nejvýrazněji např. Locarno – ukazovaly, nakolik mají politici menších zemí jen minimální šanci ovlivnit zahraničněpolitické rozhodování velmocí. Nejkřiklavěji toto *dictum* potvrdil samozřejmě Mnichov o třináct let později. Nebylo v silách sebeschopnějšího státníka menší země nejen odvrátit Adolfa Hitlera od záměru jeho vlast zničit (Německo ostatně obsadilo postupně nejméně tucet dalších států a nakonec i své spojence!), ale ani odradit politiky v Londýně a Paříži, aby se vzdali z dnešního pohledu těžko pochopitelné politiky appeasementu. Zde je hlavní důvod československé – a Benešovy osobní – katastrofy koncem září 1938, k níž jedinou alternativou byla izolovaná válka republiky proti po léta zbrojící nacistické velmoci a jejím

spojencům.⁴ Ne každý z kritiků vynucené československé kapitulace, oslazené navíc oficiálním příslibem mezinárodních záruk pro okleštěný stát, je s to tyto souvislosti pochopit, což na straně druhé neznamená, že se Beneš, tehdy už prezident, nedopustil ve svém jednání některých pochybení.

Podobně vypadá z širší mezinárodní perspektivy i Benešova role za druhé světové války a především v prvním poválečném třiletí, i když její tragické finále charakterizovalo několik zásadních rozdílů. Beneš se svými diplomaty (a samozřejmě i vojáky) dokázal nejen prosadit mezinárodní uznání československého exilové zřízení, ale anulovat Mnichov a tedy začlenit mezi válečné cíle spojenců obnovu ČSR v jejích původních hranicích. Vzhledem k původním postojům velmocí k „české“ otázce to byl rezultat plně srovnatelný s Masarykovým triumfem na sklonku světové války první. Benešova – i když ne nekontroverzní – vstřícnost k Moskvě navíc umožnila nejen návrat kádru demokratického exilu do vlasti (což se např. nezdařilo reprezentaci polské či jugoslávské), ale také obnovit v republice alespoň neúplnou politickou pluralitu, svobodu slova a další elementární prvky demokracie. Ne prezident, ale téměř čtyřicet procent československých občanů však v posledních nesporně svobodných volbách na jaře 1946 odevzdalo svůj hlas KSČ, čímž výrazně napomohli k etablování stalinistického režimu o necelé dva roky později. Je tragickým omylem vyčítat Benešovi jeho údajné selhání ve dnech komunistického převratu v únoru 1948, i když jistě mohl proti KSČ v předcházejícím období vystupovat energičtěji nežli v pracovních své kanceláře. Konec konců, nezůstal snad 25. 2. 1948 tehdy již nemocí fakticky vyčerpaný stařec na Hradě sám proti perfektně zorganizované komunistické mašinerii, ovládající policii, značnou část armády, úspěšně manipulující podstatnou částí veřejnosti a v neposlední řadě s ruskými divizemi prakticky všude v bezprostředním okolí státu? I komunistický „únor“ měl totiž svůj nezanedbatelný činitel mezinárodní, jehož součástí byla mimo jiné totální pasivita západních demokracií, jejichž představitelé ostatně zčásti třetí republiku odepali již v předcházejícím období. Škoda, že mnozí z kritiků Benešova postupu na některé z těchto faktorů poněkud zapomínají.⁵

Jestliže jsem pokládal za potřebné připomenout čtenáři některé souvislosti kontroverzních postojů různých autorů k určitým Benešovým krokům či rozhodnutím, musím předeslat i řadu problémů, které před historikem při přípravě a psaní většího Benešova životopisu vyvstávají z hlediska řemeslného. Jejich určitým společným jmenovatelem je nutně stav českého dějepisectví moderní doby, jež ani

⁴ K tomu detailně např. J. DEJMEK: *Edvard Beneš, Československo a Mnichov: reality a mýty okolo osudového rozhodování z konce září 1938*. In: *Mnichovská dohoda 1938 – cesta k destrukci demokracie ve střední Evropě*. Praha 2004, s. 14–40.

⁵ K mezinárodním souvislostem komunistického převratu 1948 srov. naposledy J. DEJMEK, *The Communist Coup d'Etat in Czechoslovakia in February 1948 and Democratic Western Europe*. *Historica* 12, 2004, s. 115–144.

více než půl druhé dekády po pádu komunistického režimu nezaplnilo – a ani dost dobře nemohlo zaplnit – řadu mezer, vzniklých v předcházejících čtyřech desetiletích komunistického dozoru nad historickou vědou.⁶ Z již vzpomenutého zdánlivě banálního konstatování, že politická osobnost vždy rozhoduje pod vlivem řady faktorů, v našem případě samozřejmě více mezinárodních nežli vnitřních, vyplývá nutnost tyto alespoň v základních rysech poznat. Jenže studium moderních mezinárodních vztahů – k jejichž aktérům Beneš patřil – rozhodně nenáleželo k prioritám komunistických společenských věd a nemnoho historiků, kteří se touto oblastí zabývali po r. 1989, samozřejmě nemohlo prozkoumat podrobně všechny problémy, které tu před Benešovým životopisem vystávají. Pro postihování řady problémů, vztahů atd. se český autor musí stále spoléhat na práce zahraniční, jež ovšem ve své majoritě pochopitelně nemohou dát vyčerpávající odpovědi na otázky, jaké by podal autor kladoucí si je se z pohledu českého.

Druhým, neméně komplikujícím faktorem historikovy práce je stav relevantních archivních sbírek. Samotný tzv. archiv Edvarda Beneše, který jeho původce za pomoci několika profesionálních archivářů léta shromažďoval, byl po komunistickém převratu uchvácen tehdejšími ministerstvem vnitra a posléze sloužil jako jeden z fondů tzv. Ústavu marxismu-leninismu. Dodnes nebyl v celistvosti zpracován, což při jeho rozsáhlosti badateli pochopitelně práci nijak neusnadňuje.⁷ Odmyslíme-li skutečnost, že jeho součásti jsou z různých důvodů uloženy v nejméně třech či čtyřech jiných archivech, historik píšící politickou biografii musí samozřejmě těžit také (ne-li především) z fondů institucí, jež jeho hrdina vedl, v našem případě tedy konkrétně fondu Československé národní rady (dnes ve Vojenském historickém archivu), archivu Ministerstva zahraničí a samozřejmě v neposlední řadě archivu Kanceláře prezidenta. Jedině kombinací dokumentů z těchto sbírek (z velké části ovšem ne právě kvalitně zpracovaných) a samozřejmě studia doslova mnoha set domácích i zahraničních knih a studií o problémech, s nimiž byl Edvard Beneš za svůj život konfrontován, lze dospět k určitému ucelenějšímu a vyváženějšímu obrazu. Ani tak však v řadě detailů nemusí být po mnohaletém studiu úplný a z více důvodů ostatně sotva kdy bude.

Značnou komplikací při cestě za větší Benešovou biografií je pochopitelně absence souborného vydání jeho díla, o korespondenci či dalších složkách ani nemluvě. Řada Benešových především raných prací je zásluhou nacistických a pak komunistických čistek v českých knihovnách doslova bibliofilskou vzácností, některé části

⁶ Srov. k tomu např. sborník: *Reflexe dějin první československé republiky v české a slovenské historiografii*. Praha 1998, kde je mj. detailně rozebrán vývoj názorů na její (tedy Benešovu) zahraniční politiku v mém textu: *Československá zahraniční politika 1919–1938: pokus o historiografickou bilanci*, tamtéž, s. 105–144; též R. KVAČEK, *Glosy o Mnichovu v historiografii*, in: *Mnichovská dohoda 1938...*, s. 243–251; k období let 1945–1948 srov. J. DEJMEK, *Zahraniční politika a mezinárodní postavení Československa (1945–1948): přehled dosavadního bádání*. ČsČH 2005, s. 635–654.

⁷ Srov. k tomu J. BÍLEK, I. ŠTOVÍČEK, *Sedmdesát let archivního fondu Edvarda Beneše*. Archivní časopis 2004, č. 3, s. 173–195; č. 4, s. 250–264.

z jeho literárně-politické tvorby nebyly navíc v celistvosti publikovány vůbec. Např. studium poměrně obsáhlé publicistiky před první světovou válkou není v této souvislosti z několika důvodů právě jednoduchou záležitostí, lze je však trpělivostí překonat a podobně lze prostudovat většinu jeho textů, přednesených v parlamentu v letech 1919–1935. Značná část jeho projevů z let prvního prezidentství (a ještě méně z let 1945–48) však nebyla nikdy *in extenso* publikována a totéž platí i o dalších jeho pracích.⁸ Příprava kritického vydání Benešových – nedokončených – pamětí z druhé světové války byla v době přípravy tohoto spisu teprve dokončována, jiné práce včetně notoricky známé *Demokracie dnes a zítra* (jejíž první verze se značně liší od finálního textu) nebyly dosud kriticky vydány vůbec. Benešova různorodá korespondence s jeho kolegy ať již z politických, diplomatických či univerzitních kruhů je pak dnes doslova roztržštěna v nejméně desítkách fondů půl tuctu různých archivů, přičemž je při současném stavu inventarizace jejich fondů prakticky nad síly jediného badatele ji v celistvosti projít.⁹ Jestliže jsem se pustil do psaní prvního podrobného spisu o Edvardu Benešovi po zhruba patnácti letech příprav, pak s vědomím, že ani tak nemůže pramenná heuristika být stoprocentní, ovšem současně s konstatováním, že by její úplnosti nemohlo být dosaženo ani po několika dalších letech studií.¹⁰

Jedním z hlavních důvodů, které vedly k napsání tohoto životopisu, byla – vedle mnohaletého zájmu o řadu problémů spjatých s Benešovou politickou aktivitou – nesporně absence jakéhokoliv velkého moderního díla, jež by se nejednoduchý osud této mimořádné osobnosti pokusilo zmapovat, přiblížit a snad aspoň částečně vysvětlit v jeho složité celistvosti, tedy především na mezinárodněpolitickém půdorysu, který zásadně limitoval jeho reálné možnosti.

Beneš si jistě již za svého života nemohl stěžovat na nedostatek zájmu o své osudy a aktivity ze strany různých publicistů, i když už tehdy zřejmě přitahoval mnohem více pozornost demokraticky orientovaných autorů v zahraničí nežli doma.¹¹ Je jistě příznačné, že jeho na dlouhé roky zdaleka nejlepší biografie z českého pera byla napsána v roce 1935 tehdejším archivářem ministerstva zahraničí

⁸ Jistou výjimku tu tvoří pečlivě připravená edice Benešových veřejných projevů, rozhovorů a dalších vystoupení z let 1935–1938, jejímž editorem se stal Richard Vašek. Měla by vyjít v průběhu roku 2006 současně s prvním svazkem této biografie.

⁹ Podstatná část Benešovy politické korespondence je samozřejmě uložena v tzv. Archivu EB, uloženém v Archivu ÚTGM. Další části (namnoze s týmiž adresáty) jsou ovšem rozptýleny – a to včetně konceptů Benešových odpovědí – v mnoha desítkách kartonů AMZV, především v tzv. Kabinetu ministra (a podobně pro období 1935–38 a 1945–48 v AKPR). Část Benešových dopisů čs. vyslancům je zase uložena přímo ve svazcích tzv. politických zpráv (PZ) z jednotlivých zemí v AMZV atd.

¹⁰ V této souvislosti předem upozorňuji, že archivní dokumenty užívané v knize cituji s těmi signaturami (a případnou lokací), jak byly uloženy v momentu, kdy jsem je od r. 1989 studoval. Platí to především pro některé části tzv. Benešova archivu, jehož inventarizace mezitím značně pokročila, ale i pro některé sbírky v ANM, AAV ČR a další.

¹¹ Vývoj životopisné literatury o E. Benešovi jsem v širších souvislostech rozebral podrobně v článku: *Edvard Beneš – obtížná cesta k politické biografii*. ČČH 2004, č. 3, s. 624–662.

Jaroslavem Papouškem, jejíž podrobnější verze (zachycující i část jeho prvního prezidentství) vyšla navíc jen německy. Nejpodrobnější Benešův životopis vůbec pak sepsal – částečně na základě rozhovorů se svým „hrdinou“ – anglický spisovatel Compton Mackenzie už ve druhé polovině čtyřicátých let! Nepočítáme-li několik brožur vydaných po roce 1948 v exilu, vznikly první celistvější knihy o tomto politikovi až po dalším půl století, po pádu komunistického režimu v tehdeším Československu. A třebaže se různé aspekty Benešovy politické (méně již vědecké) aktivity těšily pozornosti domácích i zahraničních badatelů již od šedesátých let, jeho velký věcný životopis postrádáme dodnes, i když v minulé dekádě vyšlo půl tuctu Benešových biografí – různého vyznění a také různé kvality.¹²

Primárním cílem předkládané biografie je tedy v první řadě pokusit se podrobněji a v neposlední řadě v určitých rovnoměrných proporcích zmapovat politickou a v jistém smyslu i vědeckou – tedy především ideově-politickou – aktivitu Edvarda Beneše od let jeho politického „dospívání“ před první světovou válkou až po jeho porážku československými stalinisty, která jen těsně předcházela jeho konci fyzickému. Už to vzhledem k zmíněné Benešově mimořádné exponovanosti prakticky ve všech zlomových okamžicích českých a evropských dějin čtyř dekad, završených komunistickým převrácením, není úkol snadný. Je jisté, že každý z autorů písícih o jeho politické dráze si musí všimnout především jeho aktivity v těchto okamžicích, z nichž za nejkličovější je jistě možné považovat obě velké krize a následné národní – i Benešovy osobní – porážky v září 1938 a únoru 1948. V žádné knize o E. Benešovi samozřejmě nemůže chybět ani podrobné vylíčení jeho vkladu do zápasu o zrod československého státu a pak především jeho vedoucí role při boji o jeho obnovu v letech druhé světové války. Na rozdíl od většiny jiných autorů jsem se však pokusil – v mnoha ohledech vlastně poprvé – podrobněji zmapovat i ty etapy života svého „hrdiny“, jichž si jeho životopisci všímali obvykle mnohem méně. Tedy jeho postupné politické „zrání“ v dekádě před první světovou válkou, v níž dospěl od radikálně levicových názorů k přesvědčení o primární potřebě národního osamostatnění a jeho následného prosazování. A samozřejmě i jeho sedmnáct let trvajícího vedení československé zahraniční politiky a diplomacie, která zakotvila republiku v tehdejší Evropě, současně však v sobě kvůli geopolitickým i dalším okolnostem obsahovala zárodky příští tragédie v Mnichově. Z této snahy pochopitelně vycházela i struktura a členění výkladu celé práce, založené na kombinaci chronologicky a problémově členěného výkladu.

Monografie, rozdělená především z technických důvodů do dvou svazků, tvoří pochopitelně *jediný* celek, sestávající (vedle úvodu a závěru) ze sedmi knih. Čtyři první, obsažené v díle prvním, popisují Benešovu životní dráhu od dětství až do

¹² Z důležitějších pokusů o celistvé vylíčení Benešova života stojí za připomenutí: J. FANTL, *Edvard Beneš*. Praha 1991 (2. svazek nevyšel vzhledem k zániku nakladatelství); A. ORT, *Dr. Edvard Beneš, evropský politik*. Praha 1993; Z. ZEMAN, *Edvard Beneš. Politický životopis*. Praha 2000; a naposledy V. LIŠKA, *Causa Edvard Beneš*. Olomouc 2004.

jeho zvolení prezidentem v prosinci 1935, přičemž jsou logicky členěny zásadními momenty, jež výrazně ovlivnily jeho životní dráhu i aktivitu. Za první podobný mezník byl zvolen okamžik, kdy jej Masaryk brzy po vzplanutí první světové války pověřil počátkem roku 1915 uspořádáním systematické podzemní protirakouské organizace, jenž nepochybně výrazně přispěl k jeho následující strmé politické kariéře. Jako další byl vybrán podzim 1919, kdy se Beneš po čtyřletém působení v cizině vrátil do vlasti už jako ministr zahraničí mezinárodně uznaného státu. Podstatnou část obsahu třetí a čtvrté knihy tvoří pokus o rovnoměrné vylíčení Benešových aktivit v čele československé zahraniční politiky až do prosince 1935. Zatímco v prvním období - dekádě 1919-1929 - se různým způsobem podílel na výstavbě „nové“, demokratičtější Evropy, v následujících letech náležel k předním obhájčům existujícího mezinárodního řádu. Podobně je pak do tří knih rozčleněn i druhý díl práce, zabývající se - zjednodušeně řečeno - Benešovým prezidentstvím a jeho různými aspekty v letech 1935-1948. Za logické časové mezníky zde byla zvolena jednak více méně vynucená rezignace na prezidentský úřad v říjnu 1938, jednak druhá válečná návštěva Moskvy v březnu 1945, při níž byly položeny politické základy tzv. třetí republiky. Součástí druhého dílu je i podrobný přehled pramenů a literatury a také jmenný rejstřík, vztahující se k celé práci.

Beneš by jistě zasluhoval sepsání vícesvazkového životopisu, jakého se v určité maximalistické verzi dočkali Winston Churchill z pera svého syna Randolpha a jeho pokračovatele Martina Gilberta nebo Franklin Delano Roosevelt z pera Kennetha Davise. Po realistické úvaze jsem však z řady praktických i dalších důvodů přistoupil k práci na dvoudílné knize, jež by mohla alespoň částečně zaplnit mezery vědomostí o některých Benešových aktivitách, osvětlit je z dlouhodobějšího hlediska a současně být ještě „stravitelná“ i pro širší čtenářskou obec. Zahraniční historiografie zná podobných prací o velkých osobnostech moderní doby řadu, postačí připomenout úspěšné práce MacGregor Burnse o F. D. Rooseveltovi, Jeana Lacatoutra o Charlesu de Gaullovi, ale též Volkogonovu biografii J. V. Stalina (u nás dostupnou ve slovenském překladu) či opakovaně vydávanou monografii Joachima Festa o Adolfu Hitlerovi. I když kniha v rozsahu zhruba 1300 tiskových stran vlastního výkladu nemůže zdaleka všechny složky Benešovy ohromné politické i další aktivity postihnout ve stejné hloubce, přece jen je umožňuje sledovat v dostatečných detailech a také dlouhodobější kontinuitě. To mimo jiné usnadňuje postihnout dlouhodobější kořeny některých klíčových událostí, jichž byl Beneš hlavním aktérem, a vyhnout se v jejich interpretaci mnoha zjednodušením a zjednodušující personifikaci.

Při psaní biografie politicky tak angažované osobnosti, jakou Beneš nepochybně byl, se samozřejmě žádný autor nemůže oprostít od vlastních občanských, politických i národních postojů a názorů. Jako politicky uvažující občan českého státu samozřejmě nemohu být výjimkou. Stejně jako v jiných svých knihách a studiích se i zde otevřeně hlásím k nezpochybnitelnému pozitivnímu odkazu meziválečné československé demokracie, vynikajícímu především v komparaci s režimy jinde v cent-

rální, jižní a východní Evropě, ale také národnímu a politickému étosu obou odbojů, usilujících ve své většině o výstavbu či obnovu demokratické a v jistém smyslu i sociálně progresivní republiky. Z tohoto postoje pochopitelně vyplývají kritická stanoviska jak k řadě názorů a zkreslujících soudů někdejší režimní historiografie komunistické, tak k revizionismu některých historiků a především publicistů současných, názorově se (ať již vědomě či nevědomě) často inspirujících u dobových kritiků Beneše a s ním československé státnosti. Zároveň však tento otevřeně deklarovaný postoj neznamená nekritické přijímání všech názorů a rozhodnutí studovaného „hrdiny“, který byl pochopitelně jen člověkem s nespornou řadou předností, ale i slabostmi.

Beneš byl nepochybně osobností velmi nejednoduchou, jejíž jakékoliv detailnější portrétování ztěžuje řada faktorů zmiňovaných v předcházejících odstavcích. Jeho práce i jeho aktivity nicméně jasně dokazují, že byl celý život levicově orientovaným *demokratem* a uvědomělým *vlastencem*, v jehož celoživotní lopotné snaze vytváří společného jmenovatele snaha o budování a současně obranu československého státu. Jeho domnělá selhání roku 1938 i o deset let později byla ve skutečnosti výslednicí nesmírně složité vnitřní a především mezinárodní situace, kterou jako lídr malého státu nemohl výrazněji ovlivnit. Čeští historikové ve své majoritě samozřejmě nemohou ani přijmout, ani mlčet k hodnocení druhého československého prezidenta jako „zloducha“, „likvidátora“, či dokonce válečného zločince, srovnatelného s Hitlerem či Stalinem, jak se o to dodnes drze pokouší část historiků, publicistů, ale i politických představitelů v blízkém sousedství České republiky. Současně je však třeba přitakat slově současného prezidenta Václava Klause, který již před více než dekádu oprávněně napsal, že Benešovi „dnes dlužíme především spravedlnost, to znamená nezaujaté hodnocení jeho politické dráhy a jeho politického odkazu, které by nepřehlíželo ani jeho zásluhy, ani jeho omyly“.¹³

Čtenář nechť sám posoudí, do jaké míry k alespoň částečnému naplnění tohoto imperativu přispěla tato práce.

JINDŘICH DEJMEK

¹³ Projev předsedy vlády V. Klause v Národním muzeu 25. května 1994, in: *Pocta Edvardu Benešovi*. Praha 1994, s. 11.

Redakční poznámka:

Redakce respektovala podklady dodané autorem tam, kde jejich podobu nebylo možno ověřit ze zdrojů, které jsou redakci k dispozici.

Fotografie Edvarda Beneše na frontispisu převzata z publikace Dr. Edvard Beneš ve fotografii: historie velkého života. Orbis, Praha 1936.

SEZNAM ZKRATEK UŽÍVANÝCH V POZNÁMKOVÉM APARÁTU

AAN	Archiwum akt nowych, Varšava
AAV ČR	Archiv Akademie věd ČR
ADAP	Akten zur deutschen auswärtigen Politik
ADRÖ	Aussenpolitische Dokumente der Republik Österreich
AKPR	Archiv Kanceláře prezidenta republiky
AMZV	Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR
ANM	Archiv Národního muzea Praha
AP ČR	Archiv Parlamentu ČR (www.psp/eknih)
AUC	Acta Universitatis Carolinae
AUK	Archiv Univerzity Karlovy
AÚTGM	Archiv Ústavu T. G. Masaryka
BP	Benešova pozůstalost v AMZV
BNA	British National Archives, dříve Public Record Office, London
ČČH	Český časopis historický
ČMMor	Časopis Matice moravské
ČsČH	Československý časopis historický
ČsNR	Československá národní rada, fond v ÚVA
ĐaS	Đejiny a současnost
DBFP	Documents on British Foreign Policy
DČZP	Dokumenty československé zahraniční politiky
DDČSJR	Diplomatické dokumenty o spojeneckých smlouvách Republiky československé s Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců a Královstvím rumunským
DDF	Documents diplomatiques francais
DDPMH	Diplomatické dokumenty týkající se pokusů o znovunastolení Habsburků na maďarský trůn
DDZHM	Diplomatické dokumenty týkající se pokusů o znovunastolení Habsburků na trůn maďarský
DGFP	Documents on German Foreign Policy
DVP	Dokumenty vnější politiky SSSR
EB-CTMZ	E. BENEŠ, Cirkulární telegramy ministra zahraničních věcí
EB-SVD	E. BENEŠ, Světová válka a naše revoluce. III. Dokumenty.
HaV	Historie a vojenství
HČ	Historický časopis
JCEA	Journal of Central European Affairs
JCH	Journal of Contemporary History
JMH	Journal of Modern History
KA	Kroftův archiv v AMZV

LA	Londýnský archiv AMZV
LPNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
NR	Naše revoluce
OaR	Odboj a revoluce
PMK	Pařížská mírová konference
PZ	Politické zprávy
SAP	Sborník archivních prací
SbPFFBU	Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity
SE	Střední Evropa
SEER	Slavonic and East European Review
SH	Sborník historický
SHS	Slovanské historické studie
SlovPř	Slovanský přehled
SISb	Slezský sborník
SŠt	Slovanské štúdie - historia
TD	Telegramy došlé AMZV
TO	Telegramy odeslané AMZV
ÚVA	Ústřední vojenský archiv (dříve VHA), Praha
ZP	Zahraniční politika

KNIHA PRVNÍ
LÉTA UČŇOVSKÁ A VANDROVNÍ
(1884-1914)

